

Aldo Leopold
LJETOPIS PJEŠČANOG OKRUGA.
Crtice ovdje i ondje
SmartWay d.o.o., Sveti Martin na Muri,
2021., 255 str.

Rukopis Alda Leopolda, pod tadašnjim nazivom *Great Possessions* ili *Velebni posjedi*, prihvaćen je za objavu 14. travnja 1948. godine od Oxford University Pressa. Nažalost, nakon samo tjedan dana, 21. travnja 1948. godine, Aldo Leopold je iznenada preminuo od srčanog udara prilikom gašenja požara na susjednoj farmi. Njegov sin Luna Leopold i urednici Oxford University Pressa promijenili su naslov u onaj pod kojim danas cijeli svijet poznaje to djelo: *A Sand County Almanac* ili *Ljetopis Pješčanog Okruga*, kako glasi u prijevodu na hrvatskom jeziku, jednom od petnaest njih na koje je spomenuto djelo prevedeno. Za prijevod, čak sedamdeset i dvije godine nakon objavljivanja prvog izdanja, možemo zahvaliti Siniši Golubu, vrsnom poznavatelju Leopoldova lika i djela, koji je i sam član *Zaklade Aldo Leopold* te stručnjak u zaštiti prirode. Svi eseji iz Leopoldove knjige najintenzivnije su pisani između 1933. i 1948. godine, kad je on preko vikenda boravio na posjedu uz rijeku Wisconsin, danas vrlo posjećenom i poznatom kao *The Shack*.

Ova knjiga, takozvana „Biblija ekološkog pokreta“, sastoji se od tri dijela. Prvi dio govori o tome što Leopoldova obitelj radi vikendima na pješčanoj farmi u Wisconsinu, što je čitatelju prezentirano kronološki, kroz mjesece u godini. Te crtice iz dašcare nose naslov *Ljetopis Pješčanog Okruga*. Osobito je zanimljiv esej o rušenju hrasta kojeg Aldo Leopold opisuje u veljači pod nazivom *Dobri hrast*. Prema tom hrastu,

promjera 76 centimetara i s najmanje 80 godina, zaključuje da je mladica iz koje je niknuo stvorila prvi god 1865. godine, pri kraju Američkog građanskog rata. Tumači kako je svaki preživjeli hrast ili rezultat zečjeg nehaja, ili pada zečje populacije, jer je jedan botaničar pratio krivulju učestalosti nicanja hrastova i brojnosti zečje populacije te došao do zaključka da svaki skok hrastove krivulje proizlazi iz pada zečje populacije u desetogodišnjem ciklusu. Zatim opisuje piljenje debla, od najsvježijeg goda stabla prema sredini, te povlači paralelu s povijesnim događajima koji su vezani za kraj u kojem je hrast živio. Tako saznajemo da se 1929. godine dogodio krah burze, od 1910. do 1920. parni su bageri dokraja isisali močvare središnjeg Wisconsina kako bi stvorili farme, a zapravo su kraj pretvorili u hrpu pepela, 1908. zbog suše su šumama harali požari, 1905. jato jastrebova potamanilo je kukmaste lještarske, 1887. Wisconsin je postavio prve lovučuvare, 1879. dogodilo se prvo ispuštanje šarana u rijeke i prvi dolazak pirike, 1872. na tom je području ubijena zadnja divlja pura, 1870. povećalo se carstvo voluharica, te pila polako zarezuje srčiku prve godine hrasta, 1865. godinu, iste one kada je ekologu prirodoslovcu Johnu Muiru brat odbio prodati farmu koja je bila utočište za divlje cvijeće koje je Johnovu mladost ispunjavalo radošću. Zatim pila okreće svoj smjer i ide unatrag, kroz godine, na drugu stranu panja. Nakon tako živopisnog opisa teško da na drvo možete gledati na isti način kao do sada.

U srpnju u eseju *Rođendan prerije* Leopold opisuje kako promatra jedno seosko groblje koje mu se nalazi na putu do farme. Na tom jednom sasvim običnom groblju, utemeljenom 1840-ih godina, zapaža je-

dini ostatak biljke silfijuma, ukrašenog žutim cvjetovima veličine tanjurića što nalikuju suncokretu. To je jedini ostatak te biljke duž autoputa, a nekad je silfijum krasio tisuće jutara i golicao trbuhe bizona. Leopold govori kako je 24. srpnja uočio prvi cvat silfijuma, a već 3. kolovoza, prolazeći pored groblja, uočio je da su ga cestari srezali. Predviđa da će sada biljka uzaludno pokušavati izrasti iznad nivoa košnje i na kraju će skončati. Vrlo su zanimljive Leopoldove bilješke o prvom cvjetanju divljih biljaka koje je vodio na dvama različitim područjima: predgrađu i kampusu te zabačenoj farmi. Zaključuje da je očigledno da oko farmera zabačene farme ima skoro dvostruko više divljih vrsta nego oko sveučilištarca ili poslovnog čovjeka. Nije mu jasno zašto ne možemo pomiriti razvoj i opstanak biljaka. Kaže da uništenje silfijuma u zapadnom dijelu Okruga Dane neće ražalostiti osobu koja biljku poznaje samo iz knjiga, ali itekako hoće one koji dobiju priliku upoznati biljku uživo. Leopold opisuje koliko se namučio kad je pokušavao iskopati silfijum i preseliti ga na svoju farmu. Kako mu se nakon pola sata iskopavanja činilo da se korijen još uvijek povećava. Tijekom tog postupka naučio je pomoću koje podzemne taktike ta biljka odolijeva prerijskim sušama. S obzirom na to da sjemenkama silfijuma vjerojatno treba cijelo desetljeće kako bi procvjetale, procjenjuje da bi biljka s groblja mogla biti starija od najstarijeg nadgrobnog spomenika koji datira još iz 1850. godine.

Drugi dio knjige nosi naziv *Crtice ovdje i ondje* te prepričava događaje u Leopoldovom životu koji su ga podučili kako se društvo pogubilo na svom razvojnom putu. Događaji koje opisuje raspršeni su

diljem kontinenta i kroz razdoblje od četrdesetak godina. Kad ga poznamo kao zaštitnika prirode, teško je zamisliti da su mu se djetinjstvo i mladost razlikovali u odnosu na kasnije razdoblje ekološki osviještenih stavova. Tako može zaprepatiti priča kako je u mladim danima na poklon dobio sačmaricu jednocijevku uz dopuštenje da lovi zečeve. Priča kako je bio ushićen kad je ustrijelio crnog patka koji je tresnuo o zasneženi led i ostao ležati na leđima mlatarajućim nogama. Kasnije na red dolaze i veće životinje poput vuka. U tim se danima nije čulo da je netko propustio priliku ubiti vuka. Tako, kad je s prijateljima sasuo olovo u čopor, stara vučica pala je pod paljbom, a jedan vučić nastavio je vući nogu prema siparu. Kad su došli do vučice, taman joj je zamirao plam u očima i tada je Aldo Leopold vidio nešto novo – nešto poznato samo vučici i planini. Kao mlad, pogrešno je mislio da će zemlja bez vukova predstavljati lovački raj, no nije još znao da se s tim mišljenjem ne slažu ni vučica ni planina. Ubrzo je shvatio koliko je to bila pogrešna pretpostavka. Od tada je promatrao države koje istrebljuju svoje vukove. Promatrajući obronke planina, uvidio je kako se padine „boraju“ pod kolopletom svježih jelenjih staza. Uočio je da su svaki grm i mladica obršteni, prvo do neprepoznatljivosti, a zatim do smrti. Svako je stablo lišeno lišća do visine roga na sedlu kao da je netko Bogu dao nove škare za obrezivanje. Leopold spoznaje da kako krdo jelena živi u smrtnom strahu od svojih vukova, tako sada planina živi u smrtnom strahu od svojih jelena.

U Arizonu je jednog dana došao lovac kako bi tamošnje stanovništvo spasio od destruktivne životinje zvane medvjed koja je obitavala na planini Escudilla. Medvjed

je sijao strah po planini kad su mještani naišli na krave s glavama i vratovima pretvorenima u kašu, kao da ih je pregazio teretnjak. Velika Šapa, kako su mještani nazivali tog grizlija, za svoje je potrebe godišnje potraživao tek jednu kravu i nekoliko četvornih milja beskorisnog kamenjara, ali je njegova životnost prožimala okrug. Kad se lovac iz planine vratio s kožom posljednjeg grizlija, Aldo se počeo pitati tko je pisao pravila napretka. Vladin lovac koji je ubio medvjeda znao je da su zahvaljujući tome krave na planini sigurne, ali nije znao da je zapravo srušio vrh tornja na građevini koja je nastajala od tisućama godina. Nije znao da u ekosustavu medvjedi mogu biti jednako važni kao i krave.

Treći i posljednji dio knjige, *Isbod*, filozofske je naravi i iznosi ideje kojima oni koji se protive ekološkom pokretu pravdaju svoje protivljenje. U tom dijelu Aldo Leopold nudi savjete društvu kako da se ponovno vrati na pravi put. Od četiri eseja najpoznatiji je *Etika zemlje*. Aldo Leopold tumači etiku kao pojam s dvije definicije. Ekološki gledano, etika je ograničenje slobode djelovanja u borbi za opstanak. Filozofski gledano, etika je razlikovanje društveno poželjnog od društveno nepoželjnog ponašanja. Prvotne etike bavile su se odnosom između pojedinaca. Kasnije nadopune bavile su se odnosom između pojedinca i društva. Zlatno pravilo („Ne činite ono što ne želite da drugi čine vama“) pokušava integrirati pojedinca u društvo, demokracija pak nastoji integrirati društvenu organizaciju u pojedinca. Ali, još uvijek ne postoji etika koja bi se bavila odnosom čovjeka prema zemlji, biljkama i životinjama. Leopold razočarano zaključuje da je odnos prema zemlji još uvijek ekonomski – podrazumijeva povlastice,

izostavlja obaveze. Moguće da je etika tek svojevrsni društveni instinkt koji se još razvija. Etika zemlje proširuje granice zajednice na način da uključi tla, vode, biljke i životinje. Kolektivno govoreći, uključuje zemlju. Etika zemlje ne može spriječiti promjene, upravljanje i korištenje „resursa“, ali ona potvrđuje da „resursi“ imaju pravo postojati u prirodnom stanju. Ona *homo sapiensa* mijenja iz osvajača zemljišne zajednice u njezinog običnog stanovnika. Leopold ističe kako je nevjerojatno da unatoč gotovo stoljetnoj propagandi, zaštita prirode još uvijek napreduje gotovo puževim korakom. Osnovna slabost u sustavu zaštite prirode koji se u cijelosti temelji na ekonomskim motivima jest ta da većina pripadnika zemljišne zajednice nema ekonomsku vrijednost, primjerice, divlje cvijeće i ptice pjevice. Od 22 000 viših biljaka i životinja autohtonih u Wisconsinu, upitno je može li ih se više od 5 posto prodati, jesti, iskoristiti za tov ili na neki drugačiji ekonomski način. Trebamo shvatiti da su svejedno ta bića pripadnici bioetičke zajednice i, ako stabilnost te zajednice ovisi o njezinoj cjelovitosti, ona imaju pravo i dalje postojati. Imamo često slučajeve, kad nam je neka od tih neekonomskih kategorija iznimno draga, da joj smišljamo neki ekonomski značaj. Na primjer, kad su ptice pjevice skoro izumrle, ornitolozi su prezentirali klimave dokaze o tome kako će nas kukci izjesti. Da bi dokaz bio valjan, mora biti ekonomski. Tek posljednjih godina čujemo neke drugačije argumente poput onoga da nema tog posebnog interesa koji ih ima pravo istrijebiti radi koristi, stvarne ili zamišljene. Leopold promišlja o tome da možemo biti etični samo u odnosu prema nečemu što vidimo, osjetimo, razumijemo, volimo ili na neki

drugi način u to vjerujemo. Evolucijske promjene spore su i lokalizirane, a izum alata i strojeva čovjeku je omogućio da dovodi do promjena kojima nema ravnih po nasilnosti, brzini i opsegu. Vjerojatno najozbiljnija prepreka koja koči evoluciju etike zemlje leži u činjenici da se naši obrazovni i ekonomski sustavi udaljavaju od duboke svjesnosti o zemljištu, umjesto da se toj svjesnosti približavaju. Leopold ističe potrebu da se za svako pitanje razmotri što je etički i estetički ispravno, kao i ekonomski svrsishodno. Ispravno je ono što teži očuvanju cjelovitosti, stabilnosti i ljepote bioetičke zajednice, a pogrešno sve ono što teži suprotnome. Evolucija etike zemlje podjednako je intelektualni kao i emocionalni proces. Zaštita prirode popločena je dobrim namjerama koje su se pokazale uzaludnima, možda čak i opasnim, jer su lišene kritičkog razumijevanja. Mehanizam djelovanja isti je kao i za svaku vrstu etike – društveno odobravanje za ispravna djela, društveno neodobravanje za pogrešna, zaključuje Leopold.

Izrazito živa personifikacija biljaka i životinja; iscrpno poznavanje svake od 375 vrsta koje obitavaju na 140 većih ili manjih staništa; ilustracije originalnim crtežima iz američkog izdanja koje potpisuje Charles W. Schwartz, a koji stranicama knjige daju posebnu živost i toplinu; svaki od četrdeset i jednog eseja koji funkcionira kao zasebna poruka čitatelju, kao lekcija u priručniku o konverzijskoj biologiji ili knjizi o lokalnoj zaštiti prirode – sve su to razlozi zašto se *Ljetopis Pješčanog Okruga* čita već desetljećima te nema razloga sumnjati da će se čitati i dalje, a sada i na hrvatskom jeziku.

Melita Vadlja

Goran Đurđević i Suzana Marjanić (ur.)
EKOFEMINIZAM. Između ženskih i zelenih studija
Durieux, Zagreb, 2020., 486 str.

Iz uredničkog pera Gorana Đurđevića i Suzane Marjanić, objavljen je 2020. godine prvi hrvatski zbornik na temu ekofeminizma u izdanju izdavačke kuće *Durieux*. U zborniku se nalazi sveukupno 40 antologijskih naslova iz područja društvenih i humanističkih znanosti te umjetnosti. Autori radova u zborniku problematiziraju ključne teze iz ekofeminističkog diskursa. U predgovoru urednici objašnjavaju ekofeminizam kao fenomen koji se javio u zapadnim zemljama u drugoj polovici 20. stoljeća i koji je, barem načelno, uspješno transferiran tijekom modernizacijskih i globalizacijskih procesa u 21. stoljeću na prostor jugoistočne Europe, a u tom kontekstu i na hrvatsko tlo, što se jasno očituje u implementaciji ekofeminističkih ideja kod brojnih, u zborniku taksativno navedenih, hrvatskih znanstvenica, znanstvenika i stručnjaka. Aktualnost i unikatnost ovoga zbornika očituje se u njegovoj interdisciplinarnosti koja poziva sve, a ponajviše mlade istraživače, na različita teorijska i mentalna tumačenja pročitano štiva te na aktivno sudjelovanje u daljnjem istraživanju ekofeminističkih tema. Zbornik je podijeljen na pet poglavlja: *Ekofem-izvori*, *Ekofem-regija – zeleni odjeci*, *Ekofem-regija – ekofem-književna i vizualna teorija*, *Ekofem-eseji i prikazi – ekofem-knjiga i Ekofem-poezija*. Na početku zbornika nalazi se predgovor i uvodnik, a na kraju popis zastupljenih autora i autorica te isječci iz recenzija.

U prvom poglavlju naslovljenom *Ekofem-izvori*, tri najznačajnije svjetske ekofeministkinje Susan Griffin, Carolyn